

Н.В. Павлова

кандидат юридичних наук

(Криворізький факультет Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ)

УДК 343.137.9

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА

Досліджено питання можливості використання дистанційного досудового розслідування та судового провадження. Проаналізовано позитивні моменти та проблеми проведення дистанційного розслідування та судового провадження. Сформульовано пропозиції у практику застосування даного інституту.

Ключові слова: дистанційне досудове розслідування, дистанційне судове провадження, кримінальне провадження, технічні засоби, відеоконференцзв'язок.

Постановка проблеми. У період «технічного прогресу», коли відбувається модернізація та комп'ютеризація всіх сфер життєдіяльності суспільства, сучасні технічні засоби надають можливість підвищити продуктивність праці та якість результату не тільки у виробничих процесах, а й підчас прийняття слідчих та судових рішень. 19 листопада 2012 року вступив у дію новий Кримінальний процесуальний кодекс, який став «революційним» у багатьох процесуальних аспектах. Одним із стратегічних заходів вирішення завдань кримінального судочинства стало запровадження норми, яка передбачає можливість проведення допиту, впізнання під час досудового розслідування і процесуальних дій у суді в режимі відеоконференції. У цьому випадку законодавець вводить поняття дистанційного досудового розслідування та судового провадження, визначає умови та підстави його здійснення. Переваги появи у кримінальному процесі такого нового інституту як дистанційне провадження очевидні й безперечні. А втім, нечітка регламентація окремих його положень викликає сумніви з приводу можливості повноцінної реалізації прав учасників кримінального судочинства під час такого віртуального розслідування та судового провадження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі аспекти зазначеної проблеми привертала до себе певну увагу науковців, зокрема: Л.М. Лобойка, Т.М. Михальчука, М.І. Пашковського, Д.П. Письменного, А.С. Сизоненка, М.І. Смирнова, В.М. Тертишника та інших, праці яких і стали науковим підґрунтям цієї статті. Проте питання дистанційного досудового розслідування і судочинства залишається дотепер спірним, малодослідженим та актуальним, враховуючи достатньо нетривалу історію застосування телекомунікаційних технологій в юридичному процесі.

Наукового дослідження потребують правові підстави застосування даної технології, межі допустимості та порядок її використання у кримінальному провадженні, а також питання надання юридичної сили відомостям, отриманих шляхом відеоконференції.

Викладене дає змогу акцентувати увагу на актуальності тематики та перспективах розвитку інституту дистанційного провадження.

Метою статті є дослідження правових засад, проблем, можливості та перспективності дистанційного досудового розслідування та судового провадження.

Для досягнення вказаної мети необхідно виконати такі завдання:

- дослідити існуючий зарубіжний досвід проведення дистанційних досудових та судових проваджень;
- з'ясувати специфіку та проблеми дистанційного досудового розслідування та судового провадження в Україні;
- визначити перспективи використання дистанційного досудового розслідування та судового провадження, а також сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства та юридичної практики в даному контексті.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у світі серйозно обговорюються питання щодо розширення застосування високих технологій у кримінальному судочинстві. Ряд держав вже створили нормативно-правові основи використання відеоконференції, а також накопичили немалий досвід її застосування в галузі кримінального судочинства.

Вперше відеоконференцзв'язок під час кримінального судочинства було застосовано американськими процесуалістами і вже сьогодні дана технологія використовується у США на всіх стадіях кримінального процесу. В Італії допит у режимі відеоконференції проводять з метою забезпечення безпеки не тільки свідків і потерпілих, але й обвинувачених. З 1996 р. там діє система, за допомогою якої під час судових слухань можна одержати зображення та почути голос свідка, до якого застосовуються заходи безпеки, котрого всі, за винятком судді, бачать тільки зі спини [2, с. 34]. У ряді держав (наприклад Бельгії, Франції, Англії, Австралії) також передбачено дистанційне проведення допиту за схожих підстав [1, с. 4].

Законодавство Канади (ст. 650) допускає можливість участі обвинуваченого у процесі судового розгляду «шляхом використання кабельного телебачення або іншими засобами, що дозволять суду та обвинуваченому брати участь у одночасному візуальному зв'язку». Також передбачено надання показань свідка шляхом використання даної технології. Інтенсивно запроваджується та широко застосовується відеоконференцзв'язок і в судах Індії, де відомості, отримані шляхом такої технології, вважаються доказами. Дистанційну участь шляхом відеоконференції у ході судового розгляду апеляційної та касаційної інстанції нормативно закріплено й у КПК Білорусії, Росії, Казахстану [6, с. 772].

Аналіз зарубіжного законодавства дає змогу зробити висновок, що, незалежно від процесуальних вимог кожної держави, є одне правило, що є єдиним та обов'язковим для всіх: для ефективного забезпечення прав обвинуваченого останній повинен мати можливість безпосередньо брати участь в отриманні і перевірці доказів, отриманих шляхом використання інформаційних технологій. Критерієм, що визначає можливість застосування відеоконференцій, є особлива важливість доказів і неможливість ві-

дповідної особи через об'єктивні та суб'єктивні обставини постати перед слідчим та судом [9, с 95]. Отже, використання новітніх інформаційних технологій у здійсненні кримінального судочинства є досить позитивним досвідом і його й далі необхідно активно запроваджувати.

Для України спроба запровадити інформаційні технології була вже у 2011 році шляхом внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу у вигляді введення нової норми (ст. 85-3), яка передбачала можливість використання у кримінальному судочинстві процедури телефонної конференції та відеоконференції. Передумовою цьому стало прийняття Закону «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України у зв'язку з ратифікацією Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах». Ратифікувавши Протокол, Україна внесла в КПК відповідні зміни [7].

Проте будь-які перетворення в законодавстві завжди традиційно піддаються критиці. Не стали винятком і положення про проведення відеоконференцій під час проведення досудового розслідування та судового розгляду справ у кримінальному процесуальному кодексі 2012 року. Прозора й чітка, на перший погляд, процедура, може містити у собі загрози повноцінній реалізації прав учасників процесу.

Розглянемо більш детально положення нового Кримінального процесуального кодексу. Так, під час досудового розслідування закон дозволяє проводити у режимі відеоконференції лише дві слідчі дії – допит та впізнання (ст. 232). Стаття 336 КПК містить положення, що дозволяють проводити окремі процесуальні дії й у суді при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування та дистанційне судове провадження). Використання відеоконференцій зв'язку здійснюється у випадках, коли через поважні причини учасник процесу не має можливості прибути за місцем провадження, якщо мова йде про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, або дії відбуваються за участю малолітньої, неповнолітньої особи, а також, якщо необхідно вжити заходи для забезпечення оперативності досудового розслідування та судового провадження. Однак вказані випадки не є вичерпними, оскільки останнім пунктом їх переліку є «наявність інших підстав, які визначені слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми» для застосування відеоконференції [8]. Як бачимо, законодавець віддав визначення поважності причини на власне вирішення особам, які ведуть процес, що для несумлінного учасника може стати підставою для зловживання шляхом неправильного тлумачення підстав поважності.

Окрім регламентації підстав застосування відеоконференції, законодавець закріпив інші положення, що регулюють процедуру таких дій. Так, рішення про застосування відеоконференції приймається слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Ініціювати таке рішення можуть як сторони кримінального провадження, так й інші учасники шляхом клопотання. Якщо ж сторона провадження чи потерпілий заперечують проти дистанційного провадження, то рішення щодо його здійснення приймається лише вмотивованою постановою (ухвалою). Водночас рішення про здійснення

дистанційного провадження, в якому перебуватиме підозрюваний (обвинувачений), не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує.

Таким чином, підозрюваний (обвинувачений у суді) може подати як клопотання щодо згоди на участь у слідчих та процесуальних діях, так і заперечення проти проведення відеоконференції. Слід зазначити, що відеоконференція під час допиту свідка, потерпілого, де підозрюваний чи обвинувачений не бере участь, може бути проведена і без згоди останнього. За таких обставин можна вести мову про порушення принципу рівності сторін обвинувачення та захисту, оскільки підозрюваний (обвинувачений в суді) не матиме можливості ставити запитання свідку чи потерпілому, хоча за загальних підстав діючий КПК надає йому таке право.

Аналізуючи зміст статей КПК, які регламентують порядок та підстави проведення слідчих та процесуальних дій у режимі відеоконференції, можна побачити, що законодавець вельми поверхнево регулює питання технічного забезпечення проведення дистанційного провадження. В даному аспекті варто виділити дві основні проблеми: практичну та нормативно-правову.

Практична проблема полягає у великій вартості системи дистанційного розслідування та судового розгляду. Що ж до позиції законодавця в цьому питанні, то варто зазначити, що перехідними положеннями законопроекту Кабмін зобов'язав оснастити технічними засобами проведення дистанційного провадження в режимі відеоконференції: органи досудового розслідування, всі установи попереднього ув'язнення та установи виконання покарань (не менше 2-х приміщень у кожній), всі місцеві суди (не менше 2 залів у кожному), апеляційні суди (не менше 4 залів), на Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (не менше 5 залів), Верховний Суд України (не менше 5 залів) [8]. Проблема ж самого фінансового забезпечення відеоконференцзв'язку у кримінальному процесі існує і витрати, пов'язані з початковим встановленням обладнання та налагодженням каналів для відеоконференцзв'язку, мають глобальний характер. Ця обставина породжує необхідність моніторингу правомірності тендерних процедур закупки та встановлення такого обладнання.

Суть нормативно-правової проблеми полягає в тому, що у кримінально-процесуальному законодавстві не визначено – які технічні засоби можуть використовуватися для проведення, наприклад, дистанційного допиту, яким чином суддя буде ідентифікувати особу свідка чи іншого учасника процесу, який знаходиться на значній відстані, тощо [5, с. 260].

Також законодавець не регламентує процедурні питання застосування технічних засобів, що забезпечують надійність та якість зв'язку, правовий статус осіб, що присутні при проведенні допиту (спеціалістів, що забезпечують якість зв'язку, службових осіб, що засвідчують особу допитуваного) тощо.

У новому КПК хоча й висунуті певні вимоги до техніки, за допомогою якої проводиться відеоконференція, наприклад «належна якість зображення та звуку», а також «інформаційна безпека». У свою чергу, роз'яснення цим термінам новий КПК не надає.

Аналіз норм, що регламентують процедуру відеоконференції, дозво-

ляє зробити висновок, що належна якість зображення – це зображення, що дозволяє однозначно ідентифікувати особу всіма учасниками процесу та фіксувати його технічними засобами із наступною можливістю ідентифікації допитуваної особи за зображенням. Належна якість звуку – це звук, що дозволяє чітко та розбірливо розрізнити показання допитуваної особи всіма учасниками процесу та фіксувати його технічними засобами із наступною ідентифікацією допитуваного за його голосом.

Термін «інформаційна безпека» в новому КПК також не роз'яснено. Разом з тим Закон України «Про телекомунікації» містить поняття «інформаційна безпека телекомунікаційних мереж», як властивість останніх забезпечувати захист від знищення, викривлення, блокування інформації, її несанкціонованого витоку чи від порушення встановленого порядку її маршрутизації [4]. Відповідно, інформаційною безпекою відеоконференції можна вважати спроможність технічних засобів та технологій, що використовуються для цього, забезпечувати захист від знищення, викривлення та блокування інформації, її несанкціонованого витоку чи від порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Сказане надає змогу стверджувати, що проблема полягає не тільки в тому, яким чином оформлятимуться отримані результати відеоконференцзв'язку, а й у надійності технічного з'єднання від втручання зовні, оскільки недостатня захищеність від впливу на процес отримання інформації може негативно вплинути на достовірність результатів, отриманих при дистанційному проведенні слідчих та процесуальних дій. Визначити достовірність можна тільки за наявності реальної можливості всебічно керувати та контролювати процес отримання доказової інформації під час дистанційного розслідування та судового розгляду.

Положення щодо використання відеоконференцзв'язку у ході досудового розслідування та судового розгляду викликають певні побоювання з приводу можливих «хакерських втручань» під час відеоконференцій, втрати процесуальних документів під час пересилки через мережу Інтернет, розголошення інформації тощо.

З метою запобігання подібним проявам, необхідно на державному рівні забезпечити стабільність каналів зв'язку та технічний захист інформації. Наприклад, експерти-спеціалісти відеоконференцзв'язку вважають, що втручанню зовні можна запобігти шляхом дотримання певних правил. Зокрема, необхідно є високоякісна послуга зв'язку, стабільне та надійне електропостачання телекомунікаційного обладнання та відеоконференцзв'язку. До того ж приміщення, у якому встановлений відеоконференцзв'язок, повинно мати оптимальні шумо- та ехопоглинаючі умови. Обладнання бажано правильно розмістити стосовно світлового фону приміщення. Щодо налагодження телекомунікаційного обладнання та відеоконференцзв'язку, то воно повинно бути коректним відносно обслуговування якості послуги зв'язку. Суттєвою є і вимога щодо компетентності обслуговуючого персоналу та його технічного супроводження [5].

У п. 3 ст. 232 КПК мова йдеться про можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дис-

танційно, можливість реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, що передбачені КПК. У цьому випадку всі учасники відеоконференції повинні слухати та бачити один одного у режимі реального часу і таким чином задавати питання, отримувати відповіді, надавати для ознайомлення документи та інші предмети тощо.

З точки зору технології, для цього є необхідним виконання двох умов:

а) на комп'ютерах повинні бути встановлені плати відеоконференцзв'язку з відповідним програмним забезпеченням;

б) такі особи повинні мати можливість з'єднатися одне з одним за допомогою мережі електрозв'язку [5].

При проведенні процесуальних дій у ході відеоконференції трансляція повинна організовуватися таким чином, щоб було видно не тільки допитуваного, але й все приміщення, де відбувається допит, а також всіх осіб, що присутні при допиті – для спостереження за їх реакцією на конкретні показання та питання. В іншому випадку отримані докази можуть бути визнані недопустимими з причин можливого впливу на допитуваного з боку присутніх на допиті осіб.

У «віртуальному» провадженні існує реальна небезпека щодо звуження можливостей сторін процесу, оскільки подавати слідчому, прокурору, судді на розгляд письмові клопотання, докази та інші процесуальні документи зі сторони такого учасника – досить проблематично, особливо ці можливості значно ускладнюються під час перебування в установі виконання покарань [10, с. 262]. Вказані питання мають бути додатково врегульовані на законодавчому рівні, тим більше що в Україні існує електронний документообіг і електронні цифрові підписи [3].

Відповідно до ч. 6 ст. 224 КПК України, допитувана особа має право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти у пам'яті. При допиті у режимі відеоконференції слід забезпечити можливість передати інформацію, яка міститься в таких документах та нотатках. Цього можна досягти шляхом сканування та внесення записів у машинний носій інформації, після чого ці дані за допомогою факсимільного зв'язку передаються до місця перебування іншої сторони.

Сучасні системи відеоконференцій надають можливість роботи з даними, у тому числі під час підписання документів. Для цього до системи підключається «біла дошка» – спеціальний додаток до приладдя, що відкриває вікно, у якому кожний учасник може вводити як текст, так і графічні зображення (підпис), що стають видимими для кожного учасника [10].

Сумнівною є позиція законодавця, що допускає проведення дистанційного допиту та впізнання (ч. 10 ст. 232 КПК) і процесуальних дій у режимі відеоконференції в судовому провадженні (п. 8 ст. 336 КПК) з аудіо-і відеоперешкодами. У цьому випадку законодавець входить у протиріччя з самим собою. Так, п. 3 ст. 232 КПК передбачає забезпечення належної якості зображення та звуку, як умови допустимості результатів, отриманих внаслідок проведення слідчих дій у режимі відеоконференції, а п. 10 цієї ж

статті передбачає можливість візуальних перешкод технічного характеру. Така редакція є неприпустимою, оскільки виникає питання достовірності та допустимості результатів проведення дій на досудовому розслідуванні та судовому провадженні. Крім того, застосування акустичних та візуальних втручань під час дистанційного проведення допиту цілком виключає можливість ідентифікації такої особи. Допитувана за таких обставин особа відразу стає анонімним учасником кримінального процесу.

З цього приводу є слушною пропозиція законодавця, який передбачає обов'язковість фіксації ходу та результатів слідчих дій та процесуальних дій у суді за допомогою технічних засобів відеозапису. Ця обставина дозволить, за наявності сумнівів, у майбутньому ідентифікувати особу шляхом проведення відповідних експертиз та повторно відтворити показання за необхідності [8].

Висновки. Інститут дистанційного розслідування і судового дистанційного провадження в Україні знаходиться у стадії становлення, а реалізація його положень потребує кращого законодавчого врегулювання. Зокрема, *по-перше*, необхідно більш чітко врегулювати процедурні питання щодо застосування технічних засобів, правового статусу осіб (які присутні під час допиту, засвідчують особу допитуваного) та спеціалістів, які забезпечують якість зв'язку, тощо; *по-друге*, чітко визначити підстави та умови проведення дистанційного розслідування і судового провадження; *по-третє*, для дотримання засади змагальності сторін та свободи в поданні ними до суду своїх доказів і доведення перед судом їх переконливості, є потреба у розширенні процесуальних прав та обов'язків сторін процесу саме під час проведення дистанційного розслідування та судового провадження; *по-четверте*, під час такого провадження, з метою уникнення зловживань і двозначного тлумачення з боку вказаних учасників процесу, необхідно у КПК розтлумачити: «які інші підстави вважаються достатніми для застосування відеоконференції», «коли якість зображення та звуку є належною», «коли інформаційна безпека щодо проведення відеоконференції вважається дотриманою»; *по-п'яте*, положення про можливість проведення дистанційного допиту та впізнання і процесуальних дій у режимі відеоконференції з аудіо- і відеоперешкодами (ч. 10 ст. 232 КПК та п. 8 ст. 336 КПК) є підґрунтям для надання анонімних свідчень і входить у протиріччя з п. 3 ст. 232 КПК, а значить, не відповідає вимогам допустимості результатів, отриманих у такому режимі, а тому підлягає виключенню з КПК; *по-шосте*, вельми необхідними є заходи щодо забезпечення на державному рівні стабільності каналів зв'язку та технічного захисту такої інформації; *і останнє*, існує необхідність у прийнятті відповідної міжвідомчої інструкції з питань використання спеціальних технічних засобів, деталізації порядку та організаційних особливостей проведення відеоконференції.

Бібліографічні посилання

1. Борьба с преступностью за рубежом. – М., 1995. – № 12. – 450 с.
2. Законодательство Италии о борьбе с организованной преступностью // Законность. – 1993. – № 11. – С. 34–38.
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України. –

К, 2003.

4. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV // ВВР України. – 2003.

5. Інтернет-ресурс <http://www.cnews.ru>.

6. Інтернет-ресурс <http://laws-lois.justice.gc.ca>.

7. Інтернет-ресурс <http://portal.rada.gov.ua/rada/document/276388/visnik-18-343.doc>.

8. Кримінально-процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар у 2-х т. Т. 1 /О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х., 2012.

9. Милинчук В.В. Использование видеосвязи при получении доказательств по уголовным делам в рамках международного сотрудничества. – Вестник Московского ун-та. – Право. – 2001. – № 5. – С. 91–104.

10. Ширіна С.А. Дистанційний судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. – Митна справа. – 2011. – № 6(78). – Ч. 2, кн. 1 – С. 260–265.

Павлова Н. В. Проблемы и перспективы дистанционного судопроизводства.

Исследованы возможности использования дистанционного досудебного расследования и судебного производства. Проанализированы преимущества и проблемы проведения дистанционного расследования и судебного производства. Сформулированы предложения в практику применения данного института.

Ключевые слова: дистанционное досудебное расследование, дистанционное судебное производство, уголовное производство, технические средства, видеоконференцсвязь.

Pavlova N. V. Problems and prospects of distance proceedings. The article deals with the research of the possibility of distance pretrial investigation and court proceedings. The author pointed out the advantages of appearance at a criminal trial of such an institution, and problems related to unclear regulation of some of its provisions that are questionable.

There is the analysis of recent research and publications, which discuss this issue and the author highlighted unsolved aspects of the issue. She emphasizes that research need legal basis of distance procedure, the limits of acceptability and order of its use in criminal proceedings, as well as the issue of the validity information obtained through videoconferencing.

The paper defined the purpose of which is to study legal principles, problems, opportunities and prospects of distance pretrial investigation and court proceedings, and put appropriate tasks aimed at achieving this goal. In the basic content the author considered expanding the use of high technology in criminal proceedings as an example of foreign countries, analyzed the provisions of the new Criminal Procedural Code and offers problems solutions that have developed during the practical implementation of its provisions.

The author insists on the need for clearer resolution of procedural issues regarding use of technology, the legal status of persons present during the interrogation and specialists who provide quality communication and so on. She also notes that compliance with the principles of competition and freedom in presenting by them to the court their evidence and prove their credibility before the court, there is a need to expand the procedural rights and obligations of parties to process it during distance investigation and court proceedings. The author finds that during such proceedings, in order to avoid abuse and ambiguous interpretation by the actors mentioned, it is necessary to explain in the Criminal Procedural Code: "other reasons considered sufficient to use video conferencing", "when the quality of picture and sound is adequate", "when information security to hold a videoconference considered to be complied". Some measures are rather necessary to ensure stability at the national level channels of communication and technical protection of such information. In conclusion the author also emphasized the need to adopt interagency guidelines for the use of special equipment, detailing the procedure and organizational specifics of videoconferencing.

Keywords: distance pretrial investigation, distance court proceeding, criminal proceeding, technical equipments, videoconferencing.

Надійшла до редакції 18.04.2013